

ADORJÁNI ZSOLT

Médeia és Cleopatra

Intertextuális kapcsolatok

Pindaros 4. pythói ódája és Propertius 4. 6 elégiája között*

A Propertius negyedik könyvének mértani középpontjában elhelyezett elégia (4. 6) a palatinusi Apollo-templom alapításának és ezzel összefüggésben az actiumi csatának állít emléket. A narrátor ezzel klasszikusan rómainak nevezhető témát dolgoz fel és azt *vates*hez illő hangvétellel tálalja.¹ Mindez meglepő a váratlan kontraszthatásokra építő elégiakönyvben, különösen, ha a költeményt szegélyező másik két elégiára gondolunk: az ötödik az Acanthis nevű kerítőnőt (*lena*), a hetedik pedig az immár halott Cynthia alakját idézi meg, más szóval a szerelem torz és ideális formáját. Ám egyik szerelmi tematikájú költeményben sincs jelen a közéleti vonatkozás, mely a negyedik könyvön belül éppen a hatodik elégiában a legerőteljesebb.

A horatiusi és vergiliusi szerepvállalás azonban csak külső máz, melyet Propertius a rá jellemző finom iróniával árnyal. Ennek egyik eleme, hogy magát a csatát – vagyis a tulajdonképpeni epikus elemet – nem fejti ki részletesen,² hanem az erre tett utalásokat Apollo beszédébe (főként 45–52) süllyeszti.³ Az isten ebben a csata végkimenetelét jósolja meg, és jó hadvezérhez illő buzdító beszéddel sietteti a megütöközést. Ezzel Propertius Kallimachos Délos-himnuszának híres-hírhedt Apollón-logosát (*h.* 4. 162–195) veszi mintául,⁴ melyben az isten anyja, Létó méhéből jövendöli meg II. Ptolemaios születését Kós szigetén. Propertius a kézenfekvő tartalmi eltérésektől eltekintve egy alapvető ponton módosítja Apollo beszédének hatókörét a kallimachosi előzményhez viszonyítva: míg ott az isten a mitikus múltból a (távoli) történelmi jövőről beszél, Propertiusnál Apollo jóslata az elkövetkezendő néhány

* Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (MTA) támogatásával készült.

¹ Vö. a vers lentebb idézett és tárgyalt prológusát (1–14).

² Ebben eltér legfontosabb előképétől, a vergiliusi pajzsléírás Actium-exkúrsusától (*Aen.* 8. 671–728), melyben a költő meglehetősen részletesen ismertette a szembenálló felek hadrendjét. Lásd Francis CAIRNS, *Propertius and the Battle of Actium (4.6) = Poetry and Politics in the Age of Augustus*, eds. Tony WOODMAN, David WEST, Cambridge, Cambridge University Press, 1984, 129–168 (itt: 165–167); valamint Gregory Hutchinson kommentárját: *Propertius: Elegies Book IV*, ed. Gregory HUTCHINSON, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 153.

³ A negyedik könyv narratív szerkezetének átütő jellemzője, hogy a narrátor személye különböző mitológiai és hétköznapi személyek mögé rejtőzik, akiket Propertius nem egyszer a költemény túlnyomó részében beszéltet.

⁴ A prológus *Cyreneas* [...] *aquas* kifejezése (4) vonatkozhat közvetlenül erre az allúzióra, de mint látni fogjuk, a Kallimachos-követésnek finomabb árnyalatai is felfedezhetők.

óra eseményeire vonatkozik.⁵ A beszéd végén az isten utal is a közvetlen jövőre (53: *tempus [...] temporis*): itt az ideje a megütközésnek, és Octavianusnak az ő tanácsát kell követnie az időpont megválasztását illetően (*temporis auctor*), ha győzni akar. Szavait (55: *dixerat*) valóban tettek követik (*consumit*), és Caesar fegyverei is ott vannak az isten nyilai nyomában (56: *proxima*). A következő disztichon merész narrátori ugrás az időben (*Zeitraffung*), mely egyetlen hexameterbe sűríti a csatát (Róma győzedelmeskedik, Cleopatra elbukik), míg a pentameter ennek a metaforikus kifejezését adja:

„tempus adest, committe ratis! ego temporis auctor
 ducam laurigeram Iulia rostra manu.”
 dixerat, et pharetrae pondus consumit in arcus:
 proxima post arcus Caesaris hasta fuit.
 vincit Roma fide Phoebi: dat femina poenas:
 sceptrum per Ionias fracta vehuntur aquas.⁶

(Prop. 4. 6. 53–58)

Ha az egyenes beszéd és narrátori elbeszélés találkozása kapcsán maradunk az idő kérdésénél, azt mondhatjuk: Apollo és a narrátor szoros párhuzamban állnak, mert mindketten az idő gazdájának (*maître de temps*) bizonyulnak. Ahogy az isten a közeljövőt ismeri és irányítja, úgy tartja kezében a költő az elbeszélés szálát, meghatározva, hogy mi lesz a következő mozzanat, amelyet előad. Az isten és a narrátor kapcsolatát erősíti a babér kettős értelmű szerepeltetése: a *pura [...] laurea* (10) a költői diadalra utal, míg a *laurigera [...] manu* (54) az isten által kilátásba helyezett háborús győzelemre. A párhuzam több a tárgy és a forma megfelelésének alapvető retorikai követelményénél. Agonisztikus megvalósítás és költői bravúr ilyen szoros együttállása óhatatlanul felidéz a pindarosi epinikionok világát.⁷ Az időgazdálkodásban megnyilvánuló felfokozott szerzői tudatosság pedig szintén olyan jellegzetesség, mely a görög irodalomban Pindaroshoz köthető. Tanulmányom központi tézise, hogy az idézett sorok a generikus hasonlóságon túlmenően szövegszerúsítható pindarosi allúziót tartalmaznak, mely nem mellékesen Cleopatrát és Médeiát állítja párhuzamba. A következőkben ennek az utalásnak eredek nyomába.

⁵ Kallimachosnál Apollón és Ptolemios közös ellenségei a Delphoira Kr. e. 279-ben támadó és az egyiptomi uralkodó által 274-ben legyőzött Galaták (~ kelták), akiket a vers későn született titánokként (*h.* 4. 174: ὀψίγονοι Τιτῆνες) mitizál. Ennek a képnek felelnek meg Propertiusnál a sziklával fenyegető kentaurók (49: *Centauros saxa minantes*), akiket az ellenséges hajók orrdíszé jelenít meg.

⁶ „»Itt az idő! Csapjanak össze a hajók! Én, a megfelelő alkalom szerzője vezetem majd babérszerző kezemmel a császári hajóorokkat!« Szólt [Apollón] és tegze tartalmát újra fordította, az új nyomában pedig Caesar gerelye járt. Róma Phoibos megbízható segítségével győzedelmeskedik, a nő pedig megbűnhődik: szétroncsolódott uralkodói jelvények sodródni az ión tengeren.” (Amennyiben külön nem jelzem, a görög és latin nyelvű versidézeteiket saját prózai fordításomban közlöm. – A. Zs.)

⁷ Az emblematikus szöveg hely a költő és Hierón párhuzama az első olympiai óda epilógusában (103–111).

A negyedik pythói ódában, mely a költő leghosszabb költeménye, Pindaros az Argonauták történetét sajátos módon zárja rövidre, hogy a hosszas elbeszélés után mielőbb visszakanyarodhasson az óda címzettjéhez, a kyrénéi uralkodó személyéhez:

κεῖτο γὰρ λόχημα, δράκοντος δ' εἶχετο λαβροτατᾶν γενύων,
ὅς πάχει μάκει τε πεντηκόντερον ναῦν κράτει,
τέλεσεν ἄν πλαγαὶ σιδάρου.
μακρὰ μοι νεῖσθαι κατ' ἀμαξίτον' ὥρα γὰρ συνάπτει καὶ τινα
οἶμον ἴσαμι βραχύν· πολλοῖσι δ' ἄγῃμαι σοφίας ἐτέροις.
κτεῖνε μὲν γλαυκῶπα τέχναις ποικιλόνωτον ὄφιν,
<ᾧ Ἀ>ρκεσίλα, κλέψεν τε Μήδειαν σὺν αὐτᾷ, τὰν Πελαιοφόνον.⁸
(Pind. *Pyth.* 4. 244–250)

A cselekmény lezárása a jellegzetesen pindarosi *Abbruchsformel* segítségével történik: a szerző mintegy közbeavatkozik az elbeszélés folyamába, jelezve, hogy bizonyos megfontolások a történet gyors befejezésére intik. A „kényszerítő” szempontok esetünkben a hagyományos elbeszélés hosszúsága (247: μακρὰ) és a vers belső időgazdálkodása (247: ὥρα), ami azt jelenti, hogy a végén kötelezően vissza kell térni az ünnepelt személyéhez és az ünnepi alkalomhoz.⁹ Ennek érdekében a költő a rövidebb utat (248: οἶμον [...] βραχύν) választja és ez az elbeszélői fogás jogosítja fel arra, hogy a (művészi) tudás (248: ἴσαμι [...] σοφίας) birtokosaként kiválóbbnak tüntesse fel magát költőtársainál. Ezután visszatér az elbeszéléshez, melyet két kurta mondattal le is zár: Iasón megölte a sárkánykígyót, és magával vitte Médeiát (49 sk.). Médeia értelmezője, a Πελαιοφόνον kifejezés előrevetíti a cselekmény folytatását: Aiétés lánya pusztulást hoz Peliasra. Az aranygyapjú megszerzése ebből az elbeszélési szerkezetből feltűnően hiányzik, ami valószínűleg Pindaros sajátos narrátori céljának felel meg, miszerint a sikeres expedíció váratlan, és Peliasra, a vállalkozás kitalálójára nézve végzetes kimenetelét hangsúlyozza.¹⁰

Ezt a zárlatot érdemes összehasonlítani a Propertius-hellyel.¹¹ Mindkettőben

⁸ „[Az aranygyapjú] a sárkányfészkekben volt rejtve és a féreg falánk állkapcsa őrizte, mely testének vastagságával és hosszúságával felülmúlt egy ötvenevezős hajót, melyet vasszekercék készítettek. Hosszú volna az országúton haladnom. Az idő siettet és ismerek rövidebb utat is. Sokak előtt járok a bölcsesség és költészet dolgaiban. Megölte a hideg tekintetű, színes hátú sárkánykígyót, ó Arkesilas, és saját segítségével elrabolta Médeiát is, Pelias gyilkosát.”

⁹ Ennek fényében minden egyéb, akár az egész mitikus elbeszélés kitérőnek bizonyul. Vö. *Pyth.* 11. 38–45, ahol a megszakítás és visszatérés hasonló narrátori közbeavatkozással és képi megoldással (utazás és hajózás metaforái) történik.

¹⁰ Adolf KÖHNKEN, *Narrative Peculiarities in Pindar's Fourth Pythian Ode* = A. K., *Darstellungsziele und Erzählstrategien in antiken Texten*, hg. Anja BETTENWORTH, Berlin – New York, De Gruyter, 2006, 370–378 (főként 375–377).

¹¹ Cairns a szokatlan narrátori megoldásokat rétorikai kézikönyvek tanácsainak hatásával magyarázza. (CAIRNS, *i. m.*, 155.) Ez lehetséges, ám nem zár ki további irodalmi előképeket, ahogyan ezzel ő maga is tisztában van. (*Uo.*, 158–162.)

központi szerepe van az idő kérdésének. Ami Pindarosnál a narrátori közbeszólásban említett elbeszélői idő (247: ὥρα), annak Propertiusnál az elbeszélő idő (53: *tempus*) felel meg. Mindkettőt a rendelkezésre álló idő meghatározottsága, más szóval szorítása jellemzi (συνάπτει ~ *adest*: alanyuk a ὥρα és a *tempus*). Az elbeszélő idő lerövidítését a két költő a gyakorlatban is megvalósítja. Az eredmény mindkét esetben két tömör közlés: κτεῖνε μὲν γλαυκῶπα τέχναϊς ποικιλόνωτον ὄφιν [...] κλέψεν τε Μήδειαν σὺν αὐτῇ, τὸν Πελοπονησίον (249 sk.) ~ *vincit Roma fide Phoebi: dat femina poenas* (57). A sárkánykígyó¹² legyőzésének Róma diadala felel meg, Médeia párja pedig Cleopatra (*femina*) lesz.¹³ Mindkettőben közös keleti (nem görög és nem római) származásuk és az a kisugárzás, sőt valóságos varázserő, melyet Iasónra, illetve Antoniusra gyakorolnak. Médeia és Cleopatra propertiusi párhuzamát erősíti, hogy egy másik elégiában (3. 11) az egyiptomi királynőt olyan mitikus szereplőkkel hasonlítja össze, akik személyükben rendkívüli női erőt és hatalmat – akár politikait, akár erotikusait – testesítenek meg. A paradigmák sorában első Médeia, aki keresztülvitte, hogy Iasón felszántsa a földet a bikákkal, és megszerezze az aranygyapjat a sárkány torkából:

Colchis flagrantis adamantina sub iuga tauros
egit et armigera proelia sevit humo,
custodisque feros clausit serpentis hiatus,
iret ut Aesonias aurea lana domos.¹⁴

(Prop. 3. 11. 9–12)

Ezután következik Penthesileia, Omphalé, Semiramis – megannyi pozitív mitológiai (és történeti) előkép. Cleopatra ezzel szemben szégyenteljes hatalmával pervertálja a mitikus példákat: a római népen egyiptomi szajha akar uralkodni. Ha a hatodik elégia vizsgált soraiban a Pindaros-allúziót elfogadjuk, Cleopatra és Médeia párhuzama hasonló kontrasztot sugall: Pindaros Médeijája halálbüntetés lesz a gonosz Pelias számára (Πελοπονησίον), míg Propertius Cleopatrája, aki a romlottság megtesztésítője,

¹² Ez azért is érdekes, mert a kígyó Egyiptom szimbóluma, ugyanakkor az egyiptomi királynőt fenyegető elementáris erő is (vö. Verg. *Aen.* 8. 696k.: *regina* [...] / *necdum etiam geminos a tergo respicit anguis*). A motívum ugyanabban az énekben a Ptolemaiosok ősére, Herculesre támadó két sárkánykígyó alakjában is felbukkan, ebben az esetben viszont a hős győzedelmeskedik (289: *geminosque premens eliserit* [sc. Hercules] *anguis*). A kígyó egyiptomi szimbólumához és kapcsolatához a hajóval (Ap. Rhod. *Arg.* 4. 1541–1547 kapcsán) lásd Susan A. STEPHENS, *Seeing Double: Intercultural Poetics in Ptolemaic Alexandria*, Berkeley – Los Angeles, University of California Press, 2003, 231. Cleopatra és a (sárkány)kígyó kapcsolatához lásd Jeri B. DEBROHUN, *Roman Propertius and the Reinvention of Elegy*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 2003, 224.

¹³ Cleopatra neve nem hangzik el sem itt, sem a 3. 11. elégiában. Horatiusnál a *femme fatale* nem nevével, hanem egyszerűen *fatale monstrum*ként jelenik meg (c. 1. 37. 21).

¹⁴ „A kolchisi nő ércigák alá hajtotta a tüzet fújtató bikákat és fegyverforgató harcias veteményt hintett a földbe és az őrt álló sárkánykígyó vérszomjas torkát bezárta, hogy az aranygyapjú hazatérhessen Aisón hajlékába.”

elnyeri méltó büntetését (*dat femina poenas*) Octavianus (Iasón?) által – akárcsak Pindaros rossz királya, Pelias. Röviden: Médeia büntet, Cleopatra bűnhődik.

Nem mellékes ebben az összefüggésben az, amire a fentiekben nem tértem ki, hogy a sárkánykígyót Pindaros hajóhoz hasonlítja, amely hatalmas méretével epikus asszociációkat ébreszt.¹⁵ Propertiusnak ez két okból is kapóra jöhetett, amennyiben a Pindaros-hely valóban szeme előtt lebegett. Egyfelől a pindarosi hasonlat hajója tárgyi kapcsolatot ápol az elégia emblémájának tekinthető hajóval. Vagy, hogy a képnél maradjunk: a hajóhoz hasonlított sárkánykígyó legyőzésének Propertiusnál a tengeren hányódó roncsok felelnek meg.¹⁶ Másfelől a hajó képével érzékeltetett epikus téma és annak rövidre zárása – ahogy a kardalköltőnél, úgy a római elégikusnál is – költői programot közvetít.

Természetesen nem szabad elfelejtenünk a két részlet közötti szembeötlő különbségről sem, ami abban áll, hogy Propertius nem használ semmilyen metapoétikus elemet, más szóval nála nincs *Abbruchsformel*. Egyszerűen változtat az elbeszélés tempóján anélkül, hogy erre látványosan reflektálna. Ám valóban nincs ebben a gesztusban semmilyen bennefoglalt poétikai elem? Aligha, amennyiben éppen az epikus tárgyat hagyja maga mögött kihasználhatatlanul a költő, ami az aranykori költészet untig ismert *recusatio*s rétorikáját idézi, amelynél a téma elutasítása és választása poétikai szempontok és vonzalmak alapján történik.¹⁷ Ha pedig a sietős elsiklás a csata leírása fölött *recusatio*s célszavakat szolgál, akkor a vers epilógusát bevezető megszakító fordulat (69: *bella satis cecini*), mely egyértelműen *recusatio* az epikus témával szemben, utólag pótolja a metapoétikus narrátori közbeszólást, melyet a pindarosi előképpel való összehasonlításban az elemzett részletből joggal hiányolhatnánk.

Amennyiben a központtól távol(abb) eső, „kóbor” Pindaros-utalásokkal is számolhatunk, érdemes a prologust is ilyen szemmel olvasni, mert elképzelhető, hogy abban pindarosi elemnek fog bizonyulni az, amit első olvasásra talán nem gondoltunk annak.

¹⁵ Homérosnál az ötvenes szám a nagyság kerek kifejezésére szolgál (vö. például *Il.* 6. 244 [Priamos fainak hálósobája]). Jóllehet vízi jármű méretére nem vonatkozik, a hajókatalógusban visszatérő elem a hajók vagy a legénység számát illetően (2. 509, 556, 685, 719). További, a tárgy méretét összehasonlítással szemléltető epikus helyekhez lásd Bruce K. BRASWELL, *A Commentary on the Fourth Pythian Ode of Pindar*, Berlin – New York, De Gruyter, 1988, 336–339 ad 245(a) – 246(a) (főként *Hom. Od.* 9. 322–324 [Polyphémos buzogánya és a hajó] és *Il.* 1. 234–239 [Achilleus jogara és a fa]). A megszakítás Pindarosnál (eltérően Propertiustól) nem szólhat az epikus nagyságú témának, mert korábban a költő az Aiétés által Iasónra rótt feladatot epikus lendülettel ábrázolta (233–241). Köhnken az okot abban látja, hogy a sárkányölés kevésbé vonzó színben tüntette volna fel a Médeia segítségére szoruló hőst. (KÖHNKEN, *i. m.*, 377.)

¹⁶ Nem valószínű, hogy törött hatalmi jelvények úsznak a vízen, a *sceptra* sokkal inkább metaforikus kifejezése a hajóroncsoknak (*tertium comparationis* a faanyag), a hajóroncs viszont metaforája a megsemmisült hatalomnak.

¹⁷ Vö. Walter WIMMEL, *Kallimachos in Rom: Die Nachfolge seines apologetischen Dichtens in der Augusteerzeit*, Wiesbaden, Franz Stein Verlag, 1960, 128–192 és (Propertiushoz) 193–265 (231 sk. a 4. 6 elégiához).

sacra facit vates: sint ora faventia sacris,
 et cadat ante meos icta iuvenca focos.
 sarta Philiteis certet Romana corymbis,
 et Cyrenaeas urna ministret aquas.
 costum molle date et blandi mihi turis honores,
 terque focum circa laneus orbis eat.
 spargite me lymphis, carmenque recentibus aris
 tibia Mygdoniis libet eburna cadis.
 ite procul, fraudes; alio sint aere noxae.
 pura novum vati laurea mollit iter.¹⁸

(Prop. 4. 6. 1–10)

A metaforikus kifejezésekkel gazdagon rakott szövegrész a babér és az út képével zárul: *pura novum vati laurea mollit iter*. Mindkettő erőteljesen metapoétikus tartalmú. A babér mint Apollón növénye eleve a költészet szimbóluma, ebben az összefüggésben azonban a Daphnéphoria delphoi szokását is megidézi, melynek keretében néhány kiválasztott ifjúnak kellett a Tempé-völgyéből babérágat hoznia a delphoi szentélybe.¹⁹ Az „út” képzete poétikai kontextusban szintúgy rendkívül nagy hagyománnyal rendelkezik.²⁰ Ha Propertius néhány sorral korábban azzal büszkélkedik, hogy a kyrénéi költő vizét²¹ önti korsóiból (4), akkor az „út” metaforájának forrását is elsősorban Kallimachos *Aitia*-prológusában kell keresnünk.²²

πρὸς δέ σε] καὶ τόδ’ ἄνωγα, τὰ μὴ πατέουσιν ἄμαξαι
 τὰ στείβειν, ἐτέρων ἴχνια μὴ καθ’ ὀμά
 δίφρον ἐλ]ᾶν μηδ’ οἶμον ἀνὰ πλατύν, ἀλλὰ κελεύθους

¹⁸ „A *vates* szertartást végez: kedvezzen minden ajak a szertartásnak és áldozati oltárom előtt rogyjon le a lesújtott tulok! A római koszorú versengjen Philéas babérjaival és az urna kyrénéi vizet szolgáljon fel! Hozzátok az indiai cserje puha kenetét és a bódító tömjén ünnepi adományát, a tűz körül pedig háromszor tekeredjék a gyapjúfonál! Hintsetek be vízzel és az új oltároknál az elefántcsont oboa áldozzon költeményt a fríg edényekből! Távolságot kerülnétek, bűnök; más égtájon legyetek, ártó szellemek! A tiszta babér új utat szab a *vates* számára.”

¹⁹ Vö. HUTCHINSON, *i. m.*, 157. kommentárlemmája a 10. sorhoz (Propertius a palatinusi Apollo-templomhoz járul babérjával). A szokás *aitionja* Apollón küzdelme Delphoiban (erre utal a költemény 35 sk. sora), melynek végén az ifjú isten legyőzi a Python-Delphina nevű sárkánykígyót (a Pindaros-allúzió szintén sárkányölést feltételez). Kallimachos a témát az *Aitia* negyedik könyve elején dolgozta fel (*fr.* 86–89).

²⁰ Az οἶμος–οἶμη metaforikus jelentésárnyalataihoz és gyökereihez az indoeurópai költői nyelvben lásd Markus ASPER, *Onomata Allotria: Zur Genese, Struktur und Funktion poetologischer Metaphern bei Kallimachos*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1997, 24–26.

²¹ A „tiszta forrás” motívumához vö. Kall. *h.* 2. 110–112. Az Apollón-himnuszra utaló allúziókhöz lásd Hugh E. PILLINGER, *Some Callimachean Influences on Propertius, Book 4*, HSCP 73, 1969, 189–199 (Call. *h.* 2. 68 ~ Prop. 4. 6. 57). Mivel Kallimachos himnusza számos pindarosi áthallást tartalmaz (főként a szintén kyrénéi tematikájú 5. pythói ódára), a kallimachosi allúzió kedvez a pindarosinak.

²² Az út metaforikája Kallimachosnál és hatása a római költészetre: WIMMEL, *i. m.*, 103–111.

ἀτρίπτο]υς, εἰ καὶ στεινοτέρην ἐλάσεις.²³

(Kall. fr. Ait. 1. 25–28)

Ugyanakkor az is tény, hogy szinte valamennyi úttal kapcsolatos kallimachosi kifejezésnek pindarosi előzménye van, és ezek metapoétikus összefüggésben szerepelnek: a szekerek (ἄμαξαι) által nem járt útnak megfelel a μακρά μοι νεῖσθαι κατ’ ἄμαξιτόν kijelentés (Pyth. 4. 247), amelyben a μακρά hordozza a köznapi és elcsépett elutasításának mozzanatát.²⁴ A kocsihajtás (δίφρον ἐλ]ῆν) képe mint a költészet metaforája szintén igen sűrűn bukkan fel Pindarosnál,²⁵ a κέλευθος pedig poétikai összefüggésben többek között a hatodik olympiai ódában szerepel (23).²⁶ Az ἀτρίπτο]υς valószínűleg kiegészítés, és ugyanez érvényes Pindaros egy programadó helyére: Ὀμήρου [δὲ μὴ τρι]πτόν κατ’ ἄμαξιτόν / ἰόντες, ἀ[εὶ οὐκ ἀλ]λοτρίαις ἀν’ ἵπποις (fr. 52h [Pai. 7] 11 sk.).²⁷ Propertius tisztában lehetett azzal, hogy az általa használt kép Pindarosra megy vissza, ami a negyedik pythói ódára történő utalást (57 sk.) erősítené az *iter* pindarosi visszhangokat keltő használatával a költemény egy másik pontján (10).²⁸

Továbbá, ha a *laurea* szót görög átírásban a λαῦρα (sikátor) fogalommal kapcsoljuk össze, akkor a *pura* jelzővel Horatius egyik helye idéződik fel (*ep.* 2. 2. 71: *purae sunt plateae, nihil ut meditantibus obstet* [üres az utak, úgyhogy az elmélkedőket semmi sem zavarhatja]). Vagyis a *laurea* másodlagosan szintén az út képzetét erősíti és összeköti azt a tisztaság mozzanatával, ami az egésznek újfent erőteljesen pindarosi felhangokat kölcsönöz. A költő ugyanis a hatodik olympiai óda imént említett metapoétikus passzusában κελεύθῳ ἐν καθαροῦ-*ról* (23) beszél, ami nagy valószínűséggel a költői útra vonatkozik.²⁹ Ha tehát a prológos hangsúlyos helyén a költői „tisztá út” követelménye fogalmazódik meg, akkor ennek nyilván valamilyen módon tükröződnie kell a versben is. Kézenfekvő ezt az igényt az epikus súly elkerülésére irányuló törekvésben látni: a római Kallimachosnak (4. 1. 64) könnyűnek és puhának (*mollit*)³⁰ kell maradnia még akkor is, ha az elégikus témához képest magasabb

²³ „Téged ezen felül arra is utasítottalak, hogy azt az utat taposd, melyen szekerek nem járnak, s ne mások nyomába hajtsd kocsidat, s ne a széles úton haladj, hanem a járatlan, még ha keskenyebb ösvényeken is.”

²⁴ Vö. fr. 52h (Pai. 7) 11, ahol ugyanez a prepozicionális kifejezés szerepel. Érdekes módon a μακρά (hosszú) az *Aitia*-prológosában szintén fontos irodalomesztétikai szerepet játszik (10 [tölgyfa?] és 15 [messzire lövő Massageták]).

²⁵ A Múzsák szekere (δίφρος) jelenik meg *Ol.* 9. 81 és *Isth.* 2. 2. A képzethez vö. Michael SIMPSON, *The Chariot and the Bow as Metaphors for Poetry in Pindar’s Odes*, TAPhA 100, 1969, 437–473.

²⁶ Vö. még *Pyth.* 11. 39, *Isth.* 2. 33 és *Isth.* 3–4. 19.

²⁷ ASPER, *i. m.*, 66–70.

²⁸ A kallimachosi út-metaforika pindarosi forrásvidékéhez (némileg szkeptikusan) lásd ASPER, *i. m.*, 21–72.

²⁹ Másként ASPER, *i. m.*, 28–30, aki a jelzőnek kultikus tisztaságra vonatkozó jelentést ad (ugyanígy Kallimachos hetedik epigrammájában [1: καθαρήν ὁδόν]). Más szemszögből a pindarosi helyhez lásd ADORJÁNI Zsolt, *Pindars sechste olympische Siegesode: Text, Einleitung und Kommentar*, Leiden, Brill, 2014, 156–160.

³⁰ A *mollis* fogalmához mint a szerelmi elégia metapoétikus jelzőjéhez lásd PILLINGER, *i. m.*, 191; HUTCHINSON, *i. m.*, 140 ad 5. 5.

régióba emelkedik. Ennek egyik fontos eleme a csataleírás kihagyása. A vizsgált sorok tehát fontos szerepet töltenek be a „tiszta stílus” költői programjának megvalósításában. Ha pedig a prológusban kitűzött *iter* egyik fontos állomása az elbeszélés megrövidítése, úgy a pindarosi allúzió hasonló célzatú *κατ’ ἀμαξίτων* (247) kifejezése sem marad párhuzam nélkül Propertius versében, csak éppen „elcsúszik” a bevezető szakasz programadó képébe.

Figyelemre méltó az is, hogy míg a prológus egyfajta rituális római szertartást idéz, melyet a költő *vatesi* jelmezben celebrál (1: *sacra facit vates*),³¹ addig az epilógus a győzelmet megünneplő kartánc és az azt követő baráti iddogálás (*symposion-convivium*) fikcióját teremti meg:

bella satis cecini: citharam iam poscit Apollo
victor et ad placidos exiit arma choros.
candida nunc molli subeant convivia luco;
blanditaeque fluant per mea colla rosae,
vinaque fundantur prelis elisa Falernis,
perluat et nostras spica Cilissa comas.³²

(Prop. 4. 6. 69–74)

A kartáncokra vonatkozó utalás (*placidus* [...] *choros*) és a győztes (*victor*) Apollo említése eleve Pindaros győzelmi ódaköltészetét idézi,³³ és a negyedik pythói óda vizsgált passzusa ebben az összefüggésben is jelentősnek tűnik. Arkesila(o)s király megszólítása (*apostrophé*) a 250. sorban ugyanúgy a győzelmi ünnep kontextusát idézi fel és ahhoz terel vissza,³⁴ ahogy Propertius a csata leírásának megrövidítésével azon dolgozik, hogy visszatérhessen az elégia műfajához jobban illő *symptotikus* kerethez.³⁵

Végezetül nem hagyható említés nélkül, hogy amennyiben a vers valóban rendelkezik az általunk kihallani vélt pindarosi rejtett szólammal, úgy ezt erősíti a 83. sor utalása a halottak síron túli érzeteire: *gaude, Crasse, nigras si quid sapis inter harenas*. Pindaros hasonló kontextusban beszél a kyrénéi ősök szelleméről (*Pyth.* 5. 98–103),

³¹ Vö. Werner EISENHUT, *Die Einleitungsverse der Elegie IV 6 des Properz*, *Hermes* 84, 1956, 121–128.

³² „Eleget énekeltem a háborút: Apollón immár a lantot követeli és a békés kórusok kedvéért leveti a fegyvert. Most hát vonuljanak fehér ruhás asztaltársaságok a kies berekbe, nyájas rózsák hulljanak nyakamba, keverjünk falernusi présekből származó borokat és kylikiai hajbalzsam öntözze hajunkat.”

³³ Vö. CAIRNS, *i. m.*, 142 sk.

³⁴ A következő sorok (251–262) már az Argonauták lémnosi éjszakájáról szólnak. Utódaiktól származnak thérai kitérővel a kyrénéi királyok, köztük IV. Arkesilaos, a vers címzettje. Megszólítása a 250. sorban tehát azt érzékelteti, hogy családfája immár közvetlenül és személyesen érinti őt. Vö. a hasonló funkciójú *apostrophét* az óda 59. sorában (ὦ μάκαρ viὲ Πολυμνάστου).

³⁵ A győzelem leírását lezáró jelenet Tritonnal és tengeri nimfákkal (61 sk.), a maga moschosi-rokokó bájjával ezt a váltást készíti elő. Cleopatra menekülésének leírása (63–68) viszont ezzel váratlan kontrasztot alkot.

akik „földalatti érzékkel” (101: χθονία φρενί) hallgatják az utódok földi sikereinek sírjuk mélyére ható visszhangjait.³⁶

Összegezve: a fenti fejtegetések nemcsak új allúzióval gazdagítják Propertius ki-finomult és nagymértékben polifonikus költészetét, nemcsak érdekes párhuzamot villantanak fel két olyan szereplő között (Cleopatra és Médeia), akiket eddig csak a 3. 11-es költemény kapcsolt össze, hanem ékesen bizonyítják Propertius költészetének (különösen a negyedik könyv elégiáinak) önreflexív jellegét: a leghétköznapibb vagy legemelkedettebb pillanatban is tulajdonképpen nem többről, de nem is kevesebről van szó, mint a költészetről magáról, annak céljairól és eszközeiről, lehetőségeiről és hatáiról.

ZSOLT ADORJÁNI

Medea and Cleopatra

Intertextual links between Pindar's Pythian Four and Propertius' Elegy 4. 6

In this paper I try to establish and channel a Pindaric undercurrent in Propertius' Apollo-elegy which hitherto escaped the notice of literary critics. The lynchpin of the argument are the verses 4. 6. 57 f. of Propertius and Pyth. 4. 244–250 of Pindar. In these passages both poets practice radical shortening of narration in order to avoid epic eccentricity. Some elements of Pindar's imagery and metapoetic stance seemingly absent in Propertius are detected in other parts of the elegy. If the allusion is accepted, the intriguing parallel between the historical Cleopatra and the mythical Medea emerges, the former being destroyed by the Romans, the latter afflicting vengeance upon Pelias. This can be related to the same constellation in 3. 11, where Cleopatra appears as the personified perversion of the political and erotic sway of mythical and historical queens.

³⁶ A képzethez lásd Sir Richard C. JEBB, *Pindar*, JHS 3, 1882, 153. Émile BENVENISTE, *Le sens du mot ΚΟΛΟΣΣΟΣ et les noms Grecs de la statue*, RPh 58, 1932, 134 sk. a testet túlélő, érzékekkel felruházott létmódban nem görög eredetű elképzelést vél felfedezni, melyet a görögök átvettek és nem minden ellentmondás nélkül kontamináltak a maguk gyökeresen más túlvilágképével. Ha így van, ez a pindarosi megfogalmazást még egyedibbé teszi, ami a propertiusi allúzió feltételezésének is kedvez.